
Recenzió

Koller Inez Zsófia

*A GLOBÁLIS IGAZSÁGOSSÁG NYOMÁBAN –
IN MEMORIAM SZABÓ GÁBOR*

Globális igazságosság, emberi jogok, jogász etika. Szabó Gábor emlékkötet (2023). Szerkesztette: Barcsi Tamás, Diósi Szabolcs, Mészáros Gábor, Monori Gábor. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. ISBN 9789636260903 p. 420

Szabó Gábor egész pályafutása a nemzetközi kapcsolatok normatív és empirikus megközelítéseinek feszültségében telt. Írásai legfontosabb szereplője a globális felelősség. Ez a harmincegy-szerzős kötet Szabó Gábor emlékkonferenciájának lenyomata. A 2022-ben tragikus hirtelenséggel elhunyt jogász, politológus egyetemi oktató emlékére szervezett konferencia hangvételére rátelepedett a gyász, amelyet egy hosszú és gazdag életpályát maga mögött tudó ember elvesztése, egyben a konferenciára rátelepedő orosz-ukrán háború értelmetlensége is meghatározott. A különböző tudományterületekről érkező előadók a gyász állapotában saját személyes indíttatásból is jobban merítettek az aktuális világpolitikai veszteségek háttérelmezésével, mindamelllett, hogy a nagyra becsült tudóstárs által képviselt jogi, politikai és filozófiai álláspontra is reflektáltak, amely rövid életéhez mérten is hosszú és tartalmas életpályája során bontakozott ki a jogfilozófia területén.

A kötet egészének sajátossága a sokszoros személyes kötődés Szabó Gáborhoz, amelynek megfelelő felütést ad az unokahúg gyermekkori visszaemlékezése a nagybátyra. Számos különböző élethelyzetből és nézőpontból tekintenek rá volt kollégái, pályatársai, barátai, akik tiszteletük lerovásaként olyan írásokkal töltötték meg ezt a kötetet, amely hosszú évekre méltó emléket állít neki. Elsőként Barcsi Tamás mutatja be Szabó Gábor életművét, rövid, mégis komplex összefoglalójában. A személyes, emberi vonásokba is betekintést nyújtó bevezetés a szakmai pálya legfontosabb mérföldköveit és fontosabb írásait, szerkesztői tevékenységét taglalja. Diósi Szabolcs egy olyan angol nyelvű tanulmányt közölt a kötetben, amelyen Szabó Gáborral még halála előtt dolgozott. Az írás, amely eredetileg egyetemi jegyzetnek készült, a fenntartható fejlődés társadalmi-gazdasági modelljét mutatja be történetileg beágyazottan, de a XXI. század kihívásaira reagáló európai uniós stratégia részeként.

A kötet szerkezetileg is illeszkedik Szabó Gábor munkásságához, hiszen igen széleskörű tudományterületi érdeklődését felölelő fejezetekre oszlik. A „Filozófiai és politikaelméleti metszetek” hat szerteágazó területet lefedő tanulmányt tartalmaz. Első felütése Molnár Dávid rövid, „Határkő” című elemzése, amely a latin művészettörténet egyik szimbolikus elemét, az élet és halál határát jelző „Terminust” mutatja be több antik (Plutarkhosz, Ovidius, Marcus Terentius Varro) és középkori (Alciati, Erasmus) szerzők értelmezését keretezve újra. Weiss János (A válság fogalma (Egy megközelítés)) értekezése a 2022-ben megjelenő és azóta globális mértékűvé duzzadó válságot állítja középpontjába. A válság fogalomtörténeti elemzésében főként Friedrich Schlegel, Niklas Luhmann és a Frankfurter iskola képviselőinek műveiből merít, kiemelve az átmeneti válságok jelentőségét, melyek fenntartása a jelenlegi társadalmak önfenntartó erejét is mutatja. Vannak a

társadalom, különösen a politika területén olyan jelenségek, összefüggések, amelyekhez sem a hagyományos szociológiai megközelítések, sem a mérések nem adnak elégséges támpontot, így azok új, kulturális perspektívába helyezve válnak érthetővé. Balogh László Levente a politikai mítoszokat vizsgálva jut arra a megállapításra, hogy azok áthatják a társadalom egész szövetét, s leegyszerűsítő képességükkel megerősítik a társadalmi kötések, elmozdítani őket csupán ellenmítoszokkal lehet. Bene Adrián tanulmánya az emberi méltóság köré szerveződik, amelyet Jean Paul Sartre filozófiai munkásságának felvontatása alapján vizsgál. Sartre emberi méltóság értelmezéseiből komplex képet fest meg, és kapcsolja össze az emberi méltóságról napjainkban folyó diskurzussal. Kiss Viktor „Autonomizmus és politikaelmélet” című tanulmánya egy Szabó Gábor idézettel indít, amely egyben szellemi programadója is mondanivalójának. A kapitalizmussal szembeni ellenállás olasz kiindulópontú irányzatának történeti fejlődését követi nyomon. Korunk jelenségeinek megértéséhez pedig Isaiah Berlin szabadságfogalmainak honneth-i értelmezésével kínál utat: „Mit jelent szabadon cselekedni? A válasz az autonómia” (87.o.). Az autonómiát azonban az általa elemzett platform kapitalizmusban a lehetőségek váltják fel, amellyel ismét visszakanyarodunk Berlin szabadságfogalmaihoz, és a radikális baloldali szabadságkereséshez a lehetőségek kapitalizmusának fojtogató ölelésében. Hausmann Péter Somló Bódog evolúciós társadalomelméletét mutatja be „Társadalmi evolúció és állami szabályozás” című írásában. Magának a darwini evolúciós elméletnek, amelyet az evolúciós társadalomelméletek inspirációs alapjának tekintenek, valójában saját társadalomtudományi, ezen belül közgazdaságtudományi előzménye van, amit a szerző Hayek és Schumpeter munkásságával is alátámaszt. Talán éppen ezért találkozunk több evolúciós szemléletű társadalomelmélettel, hiszen jól interpretálhatók vele a társadalmi mechanizmusok is. Egy ilyen interpretáció Somló Bódog teóriája is, amelyben a „biológiai és társadalmi evolúció folyamata egyetlen dimenzióban és kizárólag az egyén szintjén kapcsolódik össze” (104.o.). Az állami szabályozást kényszerű beavatkozásként fogja fel, amely egyúttal a változás előidézője is, „működésben tartja a társadalmi-gazdasági evolúció alapvető mozgástörvényeit” (107.o.).

A „Globális problémák politikaelméleti perspektívából” címet viselő fejezet három olyan írást tartalmaz, amelynek szerzői Szabó Gáborral nemcsak személyes ismeretségben voltak, de kutatásaik is kapcsolódtak egymáshoz. Bayer József a globalizáció társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális dimenzióit együttesen vizsgálja „A globalizáció előnyei és visszáságai” című tanulmányában. Összehasonlítja saját kiindulópontjait Szabó Gáboréval, aki „azokkal a morális és jogi problémákkal foglalkozott, amelyeket az emberi társadalmak globális összekapcsolódása vet fel” (114. o.). Bayer Barcsi Tamáshoz hasonlóan szintén Szabó Gábor disszertációját említi fel, amely a globális igazságosság legfontosabb kritériumaira vonatkozó alapvetéseit fogalmazza meg, s amelyekkel ő maga is egyetért. „Épp a globalizáció folyamata teremti csak meg a feltételeit annak, hogy az emberi jogok egyetemessége érvényesülhessen, és alapvető civilizációs vívmányként megszilárdulhasson” (114.o.). Bozóki András szintén olyan írást közöl, amely egykori kollégája és barátja érdeklődésének is a homlokterében állt (Politika és erőszakmentesség globális metszetben). A gazdasági fejlődés és a demokratizálódás összefüggéseit vizsgálva

arra a megállapításra jut, hogy ezek nem feltétlenül egymást erősítő mechanizmusok, előrevetítve az autoriter államvezetések azóta is egyre fokozódó gyakorlatát. Az autoriter vezetők sokszor „paravánként” használják a demokráciát, hiszen valójában „az emberi jogokat figyelmen kívül hagyó „illiberális demokráciát” működtetnek”. (125. o.) Majd olyan könyveket mutat be, amelyek a demokrácia és a diktatúra közötti szürke zónát tárgyalják. Tarrósy István „Szétszakadó világunk és a válságok geopolitikai megközelítése” című írása a biztonság és a félelem fogalmainak újraértelmezése köré szerveződik, előbbi többek között Yves Lacoste ötdimenziós geopolitikai elmélete alapján vizsgálja meg a fizikai, gazdasági, társadalmi, politikai és stratégiai térbe helyezve, utóbbit főként Ivan Krasztev megállapításaival egyetértve a migrációs válság, a terrorizmustól való rettegés, a technológiai változások és a COVID-19 járvány viszonylatában elemzi, kitérve azok valóságtorzító hatására. Előbbi vágyott felülkerekedésében nagy jelentőséget tulajdonít a Szabó Gábor által is előrevetített humanizált hatalom megerősödésének a nemzetközi gazdasági és politikai térben.

Az „Emberi jogi kérdésekben” szintén három tanulmány olvasható. Andrásy György tanulmánya (Emberi jogok vagy állampolgári jogok a politikai (részvételi) jogok?) az emberi jogok természetével foglalkozik, a személyes egyetemesség hátterét vizsgálja általában, majd a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya viszonylatában, végül kitüntetett figyelmet szentel a választójog egyetemesség kritériumainak, melyről megállapítja, hogy bár az Egyezségokmányban elismert „politikai jogok voltaképpen nem emberi jogok, hanem állampolgári jogok, minden államban csak az adott állam állampolgárait megillető jogok ... ettől még e jogok megilletik a világ minden államának minden állampolgárát ... valójában minden embernek rendelkeznie kellene e jogokkal” (167. o.). Herke Csongor egy speciálisabb területet választott tanulmánya fókuszának, a kockázat fogalmát, mellyel a nemzetközi kapcsolatok etikájának területére kalauzolja el az olvasót, ezen belül is az önvezető járművekkel kapcsolatos emberi jogok területére, ahol egy teljesen új szemléletű jogalkotást sürget az önvezető autók okozta új élethelyzetek megfelelő szabályozására. Végül Kőhalmi László, aki már gimnáziumi osztálytársaként, később pályatársaként szoros barátságot kötött Szabó Gáborral, az emberi jogok terrorizmushoz kapcsolódó területét járja körül, elsősorban Szabó Gábor emberi jogi elméleti munkássága alapján. A terrorizmus definiálásának nehézségeit mutatja be, valamint szembe állítja a terrorizmus elleni harc két végletét, a kínzást és a jogállamot.

A „Rendszerváltás, választás, alkotmányosság” fejezet négy tanulmányt tartalmaz. Rozs András írása történeti áttekintést nyújt Magyarország három rendszerváltási folyamatáról (1944-1949, 1956, 1989-1990), részletesen elemzi, hogy ezek milyen módon zajlottak le a Dunántúl legnagyobb városában, Pécsen. Mészáros Gábor tanulmánya az autokrácia megjelenési formáival foglalkozik (Legalitás autokráciában – Az autokratikus legalizmus esete az alkotmányossággal). Fukuyama demokratikus országok világméretű tényerésével a történelem végét megjósoló tézisét bírálja az újonnan kiobbant orosz-ukrán háború kapcsán. Azzal az állításával azonban egyetért, hogy Magyarország, Mianmarhoz, Tunéziához, El Salvadorhoz hasonlóan az autokratizálódással hosszú távon rossz döntést hozott. Mégis szükségesnek látja megvizsgálni a liberális demokráciák globális méretű hanyatlá-

sát, ami most, három évvel a kötet megjelenése után, még fokozottabban van jelen világszerte. Részletesen elemzi az autokratizálódás intézményi folyamatát több ország gyakorlatában, majd a magyarországi folyamatokban nagyobb figyelmet szentel az alkotmányos fékek lebontásának mikéntjére, illetve a jogállamiság látszatát fenntartó törekvésekre. Fekete Szabolcs és Szentpéteri Nagy Richard írása egy jövőbe tekintő gyakorlat bevezetése mellett érvel, melyet Szabó Gábor életműve előtti főhajtásnak is szántak a szerzők. Megvizsgálják annak elvi feltételeit és gyakorlati kereteit, „tartható-e népszavazás a jelenleg hatályos Alaptörvényről”, illetve „hogyan vajon rendezhető-e népszavazás Magyarországon egy majdani – és valamennyi majdan létrejövő – alkotmányról” (236. o.). A fejezetet Horváth Csaba „Egy illiberális választás. Magyarország, 2022” című tanulmánya zárja, mely részletesen bemutatja, hogy az új választójogi törvény hatására hogyan szorította vissza az ellenzéket a kormánypárt, még annak ellenére is, hogy az ellenzéki pártok, felismerve, hogy az új feltételek nem kedveznek a szétaprózódott kispártoknak, összefogtak egymással, és egy saját, demokratikusan szervezett előválasztással igyekeztek tömöríteni erőiket.

A jog és etika összefüggéseit feltáró fejezet szintén egy nagyobb blokk, kilenc tanulmánnyal. Elsőként Visegrády Antal elemzését olvashatjuk a bírói etika alapjairól. Az elemzés több nemzet (olasz, horvát, kanadai, amerikai és osztrák) bírói etikai kódexét veti össze a magyarral a bírói függetlenség, a pártatlanság, a bírói eljárás, a politikai és közéleti tevékenység és a bírák magánéletére vonatkozó szabályozásokra vonatkozóan. Korsósné Delacesse Krisztina „A csalás, csalárdság értelmezése a hétköznapiakban és a jogban” című írása a csalás törvényi szabályozásának történeti bemutatását adja, az egyes korszakok csalás-fogalmának szemantikai értelmezésével együtt. Majd ezeket összeveti a napjainkban használatos jogi definícióval és egy online felmérés eredményeivel – a csalás fogalmával kapcsolatban, s felhívja a figyelmet, miért is fontos a kodifikáció, hiszen azáltal a jogi nyelvezet és a hétköznapi jelentés kevésbé válik szét. Fenyvesi Csaba „Az igazságkereső felismerési kísérlet helye, szerepe a bünygyi sakkjátszámában” címet viselő írásában szintén megemlékszik Szabó Gábor állhatatos igazságkereséséről, mielőtt a bünygyi eljárást egy sakkjátszma analógiájára felhúzza elemzi. Izgalmas szemléltetése a helyszíni szemléltől, a nyomozáson át a bírósági szakaszig vezet végig az olvasót. Pfeffer Zsolt tanulmánya az adóetika főbb területeivel foglalkozik, mint „az egyenlő bánásmód (a diszkrimináció fogalma), a jóhiszeműség és tisztesség, a joggal való visszaélés tilalma vagy a méltányosság”. A szerző úgy véli, „ezek képesek a kiszolgáltatottsággal való visszaélés, a tárgyiasítás és a pénzügyi ellehetetlenítés kiküszöbölésére” az adóhatóság részéről (313. o.). Ugyanakkor az adózói etika területét is feltárja, kiemelve az adócsalás jelenségét és többdimenziós hátterét. Szemléltető példákon keresztül bemutatja az adótanácsadók és jogi képviselők etikájának főbb területeit is, mint például az adótitok kezelése. Végül az állami adózási szabályokat befolyásoló etikai szabályokat tárja fel. Monori Gábor sok közös emlékről számol be, melyeket barátjával és kollégájával, Szabó Gáborral közösen éltek meg. A barát és kolléga emléke előtt tisztelgő elemzésének középpontjában a méltányosság áll, illetve az a kérdés, hogy az beilleszthető-e a XXI. századi jogrendszerbe. Mindezt a jog és a méltányosság együttes történeti vizsgálatán, a méltányosság típusai és a *ius aequum* magyar jogforrásainak elemzésén keresztül mutatja be nemzetközi kitekintéssel. Benke József is hasonló témát dolgoz fel német nyelvű tanulmányában (Zur Billigkeit als

Berichtigungsfactor von Gerechtigkeits im Privatrecht). A méltányosság magánjogi területét tárja fel, ahol mint az igazságosság korrekciós tényezőjeként lelhető fel. Nagy Zoltán András „A véleménynyilvánítás szabad, csak a felület lett korlátozott az Interneten” című írása a XX. századi hadi technológiából kifejlődött, de később önállósodott internet, illetve ezen belül a virtuális térben történő tartalomközlés és tartalomszolgáltatás veszélyeiről szól. Részletesen tárgyal egy jogesetet, amely négy bíróságot is megjárta, végül megszüntetésre készítette a fórumrovatok szabadságát (szabadosságát), vagyis a kommentek magánjellegű megnyilvánulásait, de ezzel elzárva egyúttal sokakat a szabad véleménynyilvánítástól is. Breszkovics Botond tanulmánya a fenntarthatóság és a kriptovaluta kérdéskörével foglalkozik európai uniós keretekben (A fenntartható és a nem fenntartható konszenzusos algoritmusok jogi aspektusai). Ismerteti az ESG (Environmental, Social, Governance angol kifejezések mozaikszava) fogalmát, amely „egy olyan szemléletet, befektetési stratégiát takar, amely a vállalatok fenntarthatóságát célzó törekvéseit, így a környezeti, társadalmi és vállalati irányítási szempontokat is figyelembe veszi a döntéshozatal során” (372. o.), majd a kriptovaluták mögött meghúzódó blokkhálózatok működésének mechanizmusát mutatja be, amely nagymértékben függ a konszenzusos algoritmusoktól. Az utolsó tanulmány D. Horváth Vanessza „Az alternatív vitarendezés dilemmái a partnerbántalmazás tükrében, különös tekintettel a női áldozatok helyzetére” című írása, amely a nők elleni erőszak és az állami beavatkozás kapcsolatát vizsgálja. Részletesen bemutatja a párkapcsolati erőszakot jelenségszinten, a kriminológia területén, valamint a büntetőjog fényében, a családon belüli erőszak elleni küzdelem jogalkotásának mérföldköveit, kitérve az Isztambuli Egyezmény hazai ratifikálásának hiányából fakadó nehézségekre is. Bemutatja továbbá a büntetőügyi mediáció gyakorlatát, illetve azokat a kapcsolódási pontokat, amelyek a partnerbántalmazáshoz kötik diverziós eljárásaként. A szerző a mediációt ebben a kontextusban, minden hibájával együtt, megfelelő eljárásnak tekinti alternatív módszerként a bírósági eljárások mellett.

Végül a kötet két esszével zárul napjaink társadalmi kérdéseiről. Csefkó Ferenc „Rekvium helyett – nem csak – az önkormányzatokért” címmel személyes hangvétellű múltidézésében az önkormányzati törvény megalkotásának körülményein és megvalósulásának mai hétköznapi gyakorlatán tündöklik el, s vet számot szomorúan annak lassú felszámolásával. Szintén negatív hangvétellűek Hegyi Gyula kötetzáró gondolatai, melyeket a „Atomizált társadalom önmagában is féldiktatúra” című írásában fogalmazott meg. A szerző úgy értékeli, „A rendszerváltozás óta eltelt három évtizedben a társadalom atomizálását, a tőkés logikától független szerveződések szétverését célzó politika az élet minden dimenziójában megjelent” (415. o.). Sorra veszi az elmúlt három évtized gazdasági-társadalmi változásait, a társadalom megosztását eredményező döntéseket a közszolgáltatásokban, a politikai és ideológiai polarizációt. A társadalom betegségének orvoslásaként a részvételiséget és a szolidaritást emeli ki, mint elérendő ösztársadalmi célt, s hangsúlyozza ennek elérésében az öntudatos közösségek jelentőségét.

Komoly megrázkódtatás érte a tudományos életet Szabó Gábor elvesztésével. A kötet szerzőinek személyes vesztesége összefonódik a magyar, de főként világesemények negatív irányba fordulása miatti aggodalmukkal, ami a szokásosnál sötétebb tónust ad a könyv egészének. Én magam is jól ismertem Szabó Gábort. Először gimnazistaként hallottam

róla, hiszen édesanyja, Teri néni volt az osztályfőnököm, majd politológus hallgatóként egy nemzetközi etikával foglalkozó kurzus keretében megismertem személyesen is, ahol ő volt a tanárom. Lelkesedése, tudása és meggyőző ereje kifejezetten inspiráló volt számomra. Azóta is foglalkozom például Sydney Hook tanításaival, amelyekkel ő ismertetett meg. Éppen ezért nagyon megtisztelőnek éreztem, amikor Barcsi Tamás felkért e könyv recenzálására, köszönettel tartozom felé, hiszen így e monumentális mű ismertetésén keresztül én magam is hozzájárulhatok ahhoz, hogy Szabó Gábornak méltó emléket állítsunk.